

Tolbert, de 'Olde Buurt', is de oudste nederzetting op de zandrug Vredewold in het zuidelijke Westerkwartier. Ontstaan in de 10^e eeuw als vestiging van kolonisten. Oorspronkelijk heette het 'Fredewolda' (Vredewold), later werd het opgedeeld in de 'oude buurt' (Tolbert), de 'nieuwe buurt' (Niebert), en de 'kleine buurt' (Lettelbert). De kerk ligt op een ruim, verhoogd kerkhof. Pastoorszegels uit 1547-'62 wijzen op Petrus als mogelijke patroonheilige. Het rechthoekige koor kwam tot stand in de 13^e eeuw, zoals goed afleesbaar is aan de twee dichtgezette rondboogvensters in de oostwand en de witgepleisterde spaarnissen in de topgevel erboven. Zowel in de noord- als in de zuidwand bevindt zich een dichtgezette priesteringang. Kort daarna werd het schip gebouwd. Ook hier zijn dichtgezette ingangen te zien, evenals laag geplaatste rondboogvensters ('hagioscopen'). In 1977 nam de Stichting Oude Groninger Kerken de kerk over.

Toren

De toren dateert voor het grootste deel uit midden 13^e eeuw en werd gebouwd op een fundering van rond de voet duidelijk zichtbare veldkeien. De toren is herhaaldelijk hersteld met baksteen in diverse formaten; het westportaal is sterk gewijzigd. De hoogte is ongeveer 30 meter, de muren zijn bij de voet zo'n 1.50 meter dik. De zuidwesthoek is behoorlijk beschadigd omdat de Duitsers in W.O.II de klok eruit hebben gesloopt. De (teruggevonden) luidklok werd in 1660 gegoten door Jurjen Balthasar en draagt de wapens van Carel van Inhuisen- en Kniphuisen, heer tot Nienorth, Vredewolt en Uplewardt en van Ivo Auwema op Auwemahuis.

Interieur

Het balkenplafond in het schip gaat schuil achter een schrootjesplafond uit 1909. De vloer bestaat uit kleine Friese bakstenen ('geeltjes'), terwijl het koor is belegd met grote rode Groninger bakstenen. In het middenpad liggen enkele gebeeldhouwde grafzerken. De eenvoudige 17^e-eeuwse preekstoel staat sinds de restauratie in de jaren tachtig van de 20^e eeuw naast de triomfboog aan de zuidzijde. In de scheidswand tussen koor en schip is de kroonlijst van een voormalig koorhek opgenomen, beschreven met de woorden 'O Heer, wanneer ick U hebbe, so vraghe ick niet nae Hemel ende Aerde'. De tekst staat ondersteboven; de lijst werd omgedraaid geplaatst. In het schip staan voorname banken opgesteld voor de bewoners van respectievelijk de borgen Nienoord en Harkemaheerd. In 1686 schonk Ulsia Maria Auwema een zilveren avondmaalsstel en een aardewerken schenkan met een zilveren deksel aan de kerk. De beker draagt als opschrift: 'Dese beker is gegeven tot dienst des H. Avontmael in 'T Oldebert door de hooghedele juffer Ulsia Maria Auwema. De selfde tyt was aldaer pastor D. Jacobus Brucherus 1686'. Het Van oeckelen orgel uit 1867 staat voor de westwand op een houten galerij, ondersteund door in imitatiemarmerschilderde houten Toscaanse zuilen.

School

Toen de dorpsschool van Tolbert in 1808 in deplorabele staat verkeerde, besloot het kerkbestuur dat de kinderen voortaan les zouden krijgen in het koor van de kerk. Koor en schip werden vervolgens van elkaar gescheiden door middel van de houten scheidswand. In de oostgevel van het koor werd een nieuwe toegangsdeur ingebroken. De kosten voor deze aanpassingen bedroegen 233 gulden, aanmerkelijk minder dan het begrote bedrag voor de bouw van een nieuwe school. De nieuwe school van Tolbert kwam uiteindelijk in 1862 gereed. Koor en schip bleven echter van elkaar gescheiden, waarbij het koor een nieuwe functie kreeg als consistoriekamer.